

قیام 15 خرداد و دگرگونی مبنای مشروعیت سیاسی

سال 1342 آغازی بر خردادهای پر حادثه تاریخ ایران بود؛ سالی که در آن نهضت اسلامی مردم به رهبری امام خمینی (ره) زمینه ساز زوال حکومت سلطنتی و نفی مشروعیت آن شد و طرحی نو را در تاریخ سیاسی کشور بنیان نهاد.

سال 1342 آغازی بر خردادهای پر حادثه تاریخ ایران بود؛ سالی که در آن نهضت اسلامی مردم به رهبری امام خمینی (ره) زمینه ساز زوال حکومت سلطنتی و نفی مشروعیت آن شد و طرحی نو را در تاریخ سیاسی کشور بنیان نهاد.

به گزارش گروه پژوهش و تحلیل خبری ایرنا، امروز پانزدهم خرداد 1342، پنجاه و چهارمین سالروز قیامی ملی است که به رهبری زعیمی دینی برای ایران تاریخ ساز شد و در تقویم سیاسی ایران و جهان برای همیشه به ثبت رسید. از دید بسیاری تحلیلگران، قیام پانزدهم خرداد سرآغاز جنبش ملی و دینی بود که انقلاب اسلامی ایران و ثمره آن یعنی جمهوری اسلامی را به بار آورد و فصل تازه ای را در مبارزات ضداستعماری و استبدادستیزانه جهان گشود. حوادث پانزدهم خرداد 42 سلسله رخدادهایی بود که در فضای خفقان زده ایران دوره پهلوی و پس از شکست تلاش های ملی گرایانه و خمودی و ناکارآمدی مبارزات گروه های دموکراسی خواه و سوسیالیستی برای لگام زدن بر استبداد شاهنشاهی و سیطره قدرت های خارجی چراغ راه آزادخواهی و عدالت طلبی شد.

** آنچه در قیام پانزده خرداد گذشت

حکومت پهلوی دوم با گذار از چالش جنبش ملی شدن صنعت نفت که واکنشی به تاراج ثروت های ملی به دست بیگانگان و حرکتی در جهت مشروطه سازی سلطنت بود، در سال های پایانی دهه 30 خورشیدی توانسته بود مخالفان چپگرا و دشمنان توده ای خود را نیز از میدان به در کرده و به سوی تحکیم پایه های اقتدارگرایی مبتنی بر حمایت ابرقدرت غربی گام بردارد.

به این ترتیب از ابتدای دهه 40، <laquo&محمدرضا شاه>؛ در سودای به چالش کشیدن هسته های مدنی، اقتصادی و به خصوص مذهبی ناهمسو با اهداف سلطنت مطلقه پهلوی و تحت عنوان اصلاحات اقتصادی و اجتماعی طرحی موسوم به <laquo&انقلاب سفید>؛ یا <laquo&انقلاب شاه و میهن>؛ را با پشتوانه لایحه انجمن های ایالتی و ولایتی کلید زد؛ طرحی که به توصیه آمریکایی ها دربردارنده اصول به ظاهر مرفی چون اعطای حق رای به زنان و اصلاحات ارضی بود.

این تصمیم که در زمستان سال 1341 مراحل همه پرسی و تصویب را به سمت اجرایی شدن پیمود، مخالفت های بسیاری از سوی علمای دینی و حتی جبهه ملی را برانگیخت. این مخالفت ها که به واسطه ماهیت و اهداف واقعی لایحه یادشده صورت می گرفت با واکنش جدی حکومت روبرو شد.

فجایع مدرسه <laquo&فیضیه>؛ قم و حمله به مدرسه <laquo&طالبیه>؛ تبریز در نخستین روزهای فروردین سال 1342 اقداماتی بود که برای سرکوب این مخالفت ها صورت گرفت و منجر به شهادت بسیاری از طلاب علوم دینی شد. پس از این حادثه شاه سعی کرد از طریق تصمیماتی چون اجباری کردن خدمت وظیفه برای طلاب، مخالفان خود در میان علمای دینی را به تسلیم وادارد. در این میان، آیت الله العظمی <laquo&سیدروح الله خمینی>؛ (ره) در راس روحانیان مبارز و در قامت اصلی ترین مخالف سیاست های پهلوی در هر مناسبتی از جمله چهل شهادی فیضیه بر علیه رژیم افشاگری کرد.

مهمترین سخنان آیت الله خمینی در روز عاشورای سال 42 (سیزدهم خرداد) یادآوری جنایات رژیم در شهادت طلاب و افشاگری در مورد پیروی شاه از آمریکا و صهیونیست ها و تلاش وی برای مبارزه با اسلام بود. پس از این سخنرانی آتشین بود که آیت الله خمینی در منزل خود در قم دستگیر و به تهران فرستاده شد.

انتشار سریع این خبر مردم را در تهران، قم، ورامین و دیگر شهرها به خیابان ها کشاند و در مقابل، عمال حکومت به سرکوب شدید معترضان پرداختند تا جایی که تا عصر روز پانزدهم خرداد ده ها نفر به شهادت رسیدند.

قیام پانزدهم خرداد حتی پس از آزادی آیت الله خمینی که در جایگاه امام نهضت اسلامی مردم ایران قرار گرفته بود ادامه یافت تا جایی که پس از سخنرانی ایشان در تقبیح و مخالفت با قانون استعماری کاپیتولاسیون و اعطای مصونیت قضایی به آمریکایی ها در ایران، حکومت پهلوی چاره ای جز تبعید ایشان به ترکیه در سیزدهم آبان ماه 43 نیافت.

** قیام پانزده خرداد و گسست مفهوم مشروعیت نظام سیاسی

خیزش ملت ایران در پانزدهم خرداد به معنای پایان دوره ای بود که تنها سیاست های رژیم پهلوی مورد نقد و مخالفت

قرار می گرفت؛ همچنان که در دادگاه نظامی محاکمه رهبران؛ نهضت آزادی؛ از جمله؛ آیت الله سید محمود طالقانی؛ مهندس؛ مهدی بازرگان؛ و دکتر؛یدالله سحابی؛ بازرگان تصریح کرد این گروه آخرین گروهی است که با زبان قانون با حکومت سخن می گوید.

پانزدهم خرداد در واقع عیان شدن آشتی ناپذیری رژیم پهلوی با روحانیت و گروه های آزادیخواه با اندیشه های مختلف بود و نشان داد حکومت برای پیشبرد اهداف خود از آتش گشودن بر مردم بی دفاع نیز دوری نخواهد جست. همین چنگ و دندان نشان دادن حکومت پهلوی سبب شد تا به موازات نضج گرفتن مبارزات ملت مسلمان به رهبری امام خمینی (ره)، گروه های مخفی متعدد راهکار مبارزه مسلحانه با سلطنت را برگزینند.

از دید شماری از تحلیلگران پانزده خرداد نقطه گسست مشروعیت رژیم پهلوی از یک حکومت موروثی و مبتنی بر قانون مشروطه به نظامی متکی به زور و سرنیزه بود. همچنان که؛ ماکس وبر؛ جامعه شناسی سرشناس آلمانی (1864-1920 میلادی) یکی از ریشه ها و مبانی مشروعیت را سنتی و موروثی بر می شمرد، محمدرضا پهلوی توانسته بود با حمایت قدرت های غربی به ویژه انگلیسی ها بر تخت جانشینی پهلوی نخست تکیه زند و در پوشش سلطنت مشروطه نوعی مشروعیت قانونی را نیز پشتوانه خود سازد.

قیام پانزدهم خرداد اما مشروعیت حکومت پهلوی را با پرسش های بسیاری روبرو ساخت و آن را نزد قاطبه ملت بی اعتبار ساخت. از سوی دیگر نوعی مشروعیت تازه خود را به عنوان بدیل مشروعیت در حال فروپاشی پهلوی نمایاند که همان رهبری فرهمند (کاریزمایی) امام خمینی (ره) در برابر استعمار و استبداد داخلی بود.

به این ترتیب امام خمینی رهبری قیامی را بر عهده گرفت که بر مبنای پذیرش ملت مسلمان ایران و بسیاری از گروه های مبارز زمینه ساز انقلاب اسلامی شد و فرجام آن بنیانگذاری مردمسالاری دینی جمهوری اسلامی ایران در بهمن ماه 1357 بود.